Vuk'uzenzele

Yi humelerisiwile hi: Vufambisi bya Mfumo bya Vuhlanganisi na Mahungu (GCIS)

English/Xitsonga

Dzivamisoko/Mudyaxihi 2022

Nongonoko wa mphamelo wa swakudya wu tiyisisa leswaku vana va nga siki

utlula kaye wa timiliyoni ta vana va kuma swakudya leswi akaka miri exikolweni hikwalaho ka Nongonoko wa Mphakelo wa Swakudya wa Xikolo (NSNP) wa mfumo, lowu tivisiweke hi 1994.

Nongonoko lowu wu kongomisa eka ku antswisa vuswikoti bya vana bya ku dyondza, hi ku hunguta mphamelo wa swakudya wa xiyimo xa le hansi na ndlala na ku antswisa matelo exikolweni, ngopfungopfu eswikolweni leswi sweleke.

"Nongonoko lowu wu na nkoka wa ku hetisisa timfanelo leti nga eka vumbiwa ta vana to kuma mphamelo wa swakudya leswi akaka miri na dyondzo ya masungulo," ku hlamusela Xandla xa Holobye wa Dyondzo ya le Hansi Dkd Reginah Mhaule.

Hikwalaho ka NSNP, vana vo tala va ya exikolweni hi nkarhi naswona mikarhi hinkwayo, naswona nkongomiso wa vona wa miehleketo etlilasini wu tlakukile.

Hi ku ya hi Ndzawulo ya Dyondzo ya le Hansi (DBE), vadyondzi va dyondzisiwa mitolovelo ya madyelo ya kahle na mitolovelo ya mahanyelo. Swikolo swi tlhela swi hlohloteriwa ku endla swi-rhapa swa swona swa swakudya ku engetela menyu wa NSNP. Vadyondzi, vadyondzisi na vatswari va dyondzisiwa ku rima swakudya swa vona.

Masagwadi ya NSNP

Xikolo xa Phurayimari xa Thabang eBethlehem, Free State, i xin'wana xa swikolo leswi vuyeriwaka kusuka eka NSNP.

Xikolo lexi sweswinyana xi winile Sagwadi ra Xikolo lexi Tlulaka Hinkwaswo ra NSNP. Masagwadi lama ya tlangela minongonoko ya mphamelo wa swakudya ya swikolo hi ku languta maendlelo ya swona ya nsivelamavabyi na ya vuhlayiseki, swakudya leswi akaka miri, swirhapa

Swi ya emahlweni eka pheji 2

N'wamapurasi loyi a vumbekeke hi ku hambana a tumbuluxa mitirho ya vaakandhawu

Pheji 6

MDDA yi cinca timali ta swihangalasamahunguswa muganga Pheji 12

Ku hlaya Vuk'uzenzele dawuniloda GOVAPP eka:

Secha SA Government eka Google playstore kumbe appstore

TIHLANGANISI NA HINA

Webusayiti: www.gcis.gov.za www.vukuzenzele.gov.za Imeyili: vukuzenzele@gcis.gov.za Riq: (+27) 12 473 0103

Tshedimosetso House:

1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

Swi ya emahlweni kusuka eka pheji 1

swa swakudya na dyondzo ya swakudya leswi akaka miri.

"Ndzi khensa swinene ku va xikolo xi winile sagwadileri," ku vula Seyanokeng Sejake, nhloko ya xikolo xa Phurayimari xa Thabang ku ringana 24 wa malembe lama nga hundza.

Xikolo xa Phurayimari xa Thabang xi fambisile nongonoko wa xona wa swakudya kusukela hi 1994. Namuntlha, xi tiyisisa leswaku vadyondzi va xona va 1 065 va kuma swakudya swa nimixo swa rihanyo siku na siku kusuka eka bindzu ra le mugangeni.

Swakudya leswi swi swekiwa hi vaaki va le mugangeni lava nga tirhiki, lava va thoriweke hi huvo yo fuma xikolo (SGB).

"Valawuri va hina va swakudya vo tinyikela (VFH) lava thoriweke va tsevu va endla swakudya leswi tisiwaka hi Ndzawulo ya Dyondzo hi ku avela xikolo mali," ku vula Sejake.

TiVFH ha yin'we ti kuma hakelonyana yo va ti lulamisile swakudya.

Xikolo xa Phurayimari xa Thabang xi kumile mixiximo ya le henhla eka masagwadi hikwalaho ka ku tirha hi matimba na ku tinyiketela ka SGB ya xona, xipano xa vufambisi na Komiti ya NSNP leyi tirhaka, ku vula Sejake. Ku fika hi nkarhi i xilaveko xa siku. A hi pfumeleli ku xwa, ku nga ri na xivangelo xo twala, naswona a hi na vana lava tshikaka xikolo. Nkongomiso wa miehleketo wa vadyondzi va hina na matirhelo hi ku angarhela swi tlakukile," a engetela.

Tanihileswi risiva ra ku wina sagwadi leri ku nga ku akeriwa xitanga xa ximanguvalawa hi va ka Tiger Brands Foundation, nongonoko wa mphamelo wa swakudya wa xikolo wu ta antswa swinene.

Xikolo xi tlhela xi tiyisisa leswaku ku na mphakelo wa swakudya swo ringanela leswi lawuriwaka kahle, ku tiyisisa leswaku ku na swakudya swa nongonoko lowu.

"Tanihi xikombiso, hi na xirhapa xa swakudya lexi xi phakelaka matsavu ku engetela avelo wa NSNP," ku hlamusela Sejake.

Vawini va sagwadi

Eka nkhetekanyo wa Swikolo leswi Tlulaka Hinkwaswo, Grootdrink Intermediate, eka xifundzatsongo xa Mgcawu, eKapa-N'walungu, xi kumile xiyimo xa vumbirhi; na Xikolo xa Phurayimari xa Aaron Gqedu, eNelson Mandela Bay, Kapa-Vuhumadyambu, xi kumile xiyimo xa vunharhu.

Swi ta kuma switirhisiwa

swa le xitangeni kusuka eka Ndzawulo ya Dyondzo ya le Hansi.

Sagwadi ra Xifundzatsongo lexi Tlulaka Hinkwaswo ri winiwile hi Umzinyathi (KwaZulu-Natal). Xifundzatsongo xa ZF Mgcawu (Kapa-N'walungu) xi kume xiyimo xa vumbirhi, kasi Metro North (Kapa-Vupela dyambu) xi kume xiyimo xa vunharhu. Xifundzatsongo xin'wana na xin'wana xi winile switirhisiwa swa le hofisini na switirhisiwa swa tikhomphyutara.

Hi 2020/21, NSNP yi nyikile vana swakudya eka 21 189 wa swikolo. •

Endla vana va tshama va hlayisekile eka inthanete

oko misava yi ri karhi yi cincela eka inthanete, swi na nkoka leswaku vana va tirhisa swivandlanene leswi kambe va tlhela va tshama va hlayisekile.

Vufambisi bya Mfumo bya Vuhlanganisi na Mahungu (GCIS) na Digify Africa sweswinyana va rhurhele na webinari na Media Monitoring Africa (MMA) na Bodo ya Tifilimi na Vukandziyisi (FPB) ku dyondzisa vana, vadyondzisi, vatswari na vaaki hi mayelana na hilaha u vaka na vutihlamuleri hakona eka inthanete.

Phakamile Khumalo, Mufambisi wa Nongonoko wa Nhluvukiso wa Vaaki na Swikili swa Swihangalasamahungu eka MMA, u te nkombo ehenhla ka 10 ra vana lava va hlamuleke swivutiso tanihi xiphemu xa ku teka xiave xa *SA Kids Online Study* va te va tirhisa inthanete ku nga ri na mpfumelelo wa vatswari. Ko va mune ntsena ehenhla ka 10 ra vana lava va vuleke leswaku va na vuxokoxoko byo karhi

hi mayelana na vuhlayiseki bya le ka inthanete.

Leswi swi kombeta leswaku vana va lava vuswikoti na swipfuno ku va pfuna ku tirhisa inthanete hi ndlela leyi hlayisekeke.

Mmaletjema Poto, Muofisiri wa Nsirhelelo wa N'wana, u te vatswari va fanele ku lemuka makhombo lama vana va vona va hlanganaka na wona eka inthanete, ku katsa na ku vona swifaniso swa masangu kumbe nxaniso hi swa masangu wa vana, na ku kurisiwa hi vabvanyengeti va swa masangu.

Vana va nga va hundzuriwa mpakani ya vabvanyengeti va swa masangu va le ka inthanete hi ku endla ntsena musecho wa le ka inthanete wo pfumala nandzu na ku tlilika tilinki to hoxeka. Kutani vaonhi va kuma ntshembo wa vona na ku sungula ku va kurisa hi swa masangu.

"N'wana hakanyingi wa nyuma naswona hikokwalaho a nga vulavuli hi mayelana na swona, leswi swi endlaka leswaku swi va tikela ku huma eka ndzhendzeleko wo kurisiwa hi swa masangu," ku vula Poto.

U tlhele a tsundzuxa hi ku lwisana na ku hangalasa tivhidiyo kumbe swifaniso swa masangu swa vana eka inthanete.

"Swi hundzukile ntolovelo ku hangalasa vundzeni eka swihangalasamahungu. Kambe ku hangalasa muxaka lowu wa vundzeni i vumbhoni bya ku xanisiwa ka vana. Ku va u ri na vundzeni byo tano kumbe ku byi hangalasa i nandzu wa vugevenga," ku engetela Poto.

Mpfuno lowu kumekaka

Ku na swipfuno swo hambanahambana leswi kumekaka ku pfuna vana ku tirhisa inthanete hi ndlela leyi hlayisekeke.

MMA yi fambisa *Web Rangers*, phurogireme ya litheresi ya xidijitali ku tlakusa vuswikoti bya vadyondzi, vadyondzisi na vatswari. Tivhidiyo to dyondzisa hi mayelana na nxaniso wa le ka inthanete, ku rhumela swihungwana

swa masangu na ku kurisa hi swa masangu, swa kumeka eka www.webrangers.co.za.

MMA yi tlhela yi pfuna vana hi webusayiti ya yona ya Hashplay (https://hashplay.co.za), leyi katsaka pulatifomo ya swihangalasamahungu leswi pfumelelaka vana ku vulavula na mupfuni wa le ka inthanete hi mayelana na leswi va swi tokotaka eka swihangalasama-

Digify Africa yi na boto ya

Kitso WhatsApp ya mahala leyi yi pfunaka vana ku hluvukisa swikili swa litheresi ya xidijitali. Endzela https://digifyafrica.com/learners-responsible-citizens.

U nga mangala nxaniso wa swa masangu wa vana wa le ka inthanete kumbe madzolonga ya vana eka FPB hi ku rhumela imeyili eka hotline@fpb.org.za kumbe u fonela 012 003 1400. Swi nga tlhela swi mangariwa hi ndlela ya xikalavito. ①

Tel: 012 473 0353

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

Address: Private Bag X745, Pretoria, 0001

Head of
Editorial and Production
Regomoditswe Mavimbela
Regomoditswe@gcis.gov.za

Editor-in-Chief
Tyrone Seale | Tyrone@gcis.gov.za

Managing Editor
Irene Naidoo | irene@gcis.gov.za

News Editor
Noluthando Motswa

Writer: More Matshediso

Graphic Designers
Tendai Gonese | Benny Kubjana

Production Assistants

Jauhara Khan | Sebastion Palmer

All rights reserved. Reproduction of the newspaper in whole or in part without written permission is strictly prohibited.

Malinhlengeleto ya xibalo yi seketela nhlakarhelo na ku kula

weswinyana, Vukorhokeri bya Xibalo bya Afrika-Dzonga (SARS) byi tivisile eka mbuyelo wa byona wa nhlengeleto wa malinhlengeleto ya xibalo wo sungula leswaku byi hlengeletile kutlula R1.5 wa tithiriliyoni exikarhi ka Dzivamisoko 2021 na Nyenyankulu 2022.

Leyi i 25% ta antswiso kuhundza lembe leri hundzeke naswona i 15% ta engetelo kuhundza lembe leri hundzeke ku nga si fika ntungukulu wa COVID-19.

Eka nkarhi lowu fanaka, SARS yi tlhele yi hakela ntsengo wa yona wa le henhla hi ku vuyisela timali ta xibalo kusukela loko yi simekiwile malembe ya 25 lama hundzeke.

Ejensi ya nhlengeleto wa malinhlengeleto ya xibalo hi yona mbilu ya ku aka mfumo wa vuswikoti.

Malinhlengeleto ya xibalo yi susumeta nhluvuko wa tiko ra ka hina. Mali leyi hlengeletiwaka hi SARS yi hakelela mphakelo wa vukorhokeri na switirhisiwa.

Hi R17.8 wa tithiriliyoni leti SARS yi ti hlengeleteke kusukela loko yi tumbuluxiwile hi 1997, hi kotile ku aka switirhisiwa swa vanhu swo tala swo fana na titliliniki, swikolo na swibedhlele, ku antswisa na ku aka magondzo mantshwa, na ku seketela lava nga sirhelelekangiki ngopfu va le rixakeni hi ku tirhisa timali ta nhlayiso wa vaaki na magoza man'wana.

Loko tisisiteme ta nhlengeleto wa mali-nhlengeleto ya xibalo na milawu ya tona yo seketela swi tirha kahle, swi nga hlangahlanganangi na ku va swi ringanana, swi hlohlotela vulandzelelanawu lebyikulukumba.

Ku vuyisela ntshamiseko na ku tshembeka eka SARS a swi ri exikarhi ka swilo swo rhanga swa mina loko ndzi hlawuriwa tanihi Phuresidente hi 2018.

Ku fana na mihlangano ya nkoka yin'wana yo tala, SARS yi xanisekile hikwalaho ka switandzhaku swo biha swa ku tekiwa ka vulawuri bya mfumo hi swiyenge swa le tlhelo, ku nghenelela ka swa tipolitiki, vufambisi byo biha na swivangelo swin'wana leswi khumbaka hi ndlela yo tivikana ku tirha kahle ka yona. Leswi swi vi le switandzhaku swo kongoma swa ku nga tekeli ehansi matikhomelo ya vabari ntsena, kambe na ku lahlekeriwa hi ntshembo wa mabindzu eka nhlangano lowu.

Hi 2018, ndzi thorile khomixini ya vulavisisi eka mafambiselo na mafumelo ya xibalo eka SARS leyi a yi rhangeriwile hi Muavanyisi Robert Nugent loyi a humeke phenceni. Khomixini leyi yi nyikile xiviko xa yona xo hetelela xa yona emahelweni ya lembe rero.

Endzhaku ka malembe ya mune, SARS yi endlile kwalomu ka hinkwaswo swa 16 wa swibumabumelo leswi na 27 wa swibumabumelotsongo ku vuyisela ntshamiseko eka nhlangano.

SARS yi lawurile qhinga ro cinca leri kongomiseke eka ku tiveka eka xiyimo xa le mahlweni xa ku tirha kahle na xiyimo xa le henhla xa vukorhokeri. Yi lulamisile nongonoko wa nhlanganelo ku kondletela matikhomelo ya xibalo na vulandzelela-

Mixavo ya timathe-riyalimbisi ya le henhla ya sweswi, leyi vangeke timalinhlengeleto ta xibalo xa malinghena ya khamphani, yi hoxile xandla eka mitsengokulu ya malinhlengeleto leyo hetelela. Lexi xi tlheleke xi va na xiave i magoza lama SARS yi ma tekeke ku antswisa thekinoloji ya yona ya vuxokoxoko na switirhisiwa swin'wana, ku endla vubarisi bya tinhundzu to huma ematikweni mambe byi va bya ximanguvalawa, ku thola vatirhi lava nga na vuswikoti, ku lwisana na mpapalato wa xibalo na nghingiriko wa vugevenga.

Xin'we xa swibumabumelo swa Khomixini ya Nugent a ku ri leswaku SARS yi tumbuluxa nakambe vuswikoti bya ku veka tihlo na ku lavisisa mabindzu lama nga riki enawini.

Yuniti ya Ikhonomi leyi nga riki Enawini leyi yi vumbiweke hi vuntshwa hi 2018 yi fikelerile ku humelela ko tala eku lwisaneni na mabindzu ya ikhonomi leyi nga riki enawini, ku katsa na hi nkongomiso eka nkavulandzelelanawu eka vubarisi by a tinhundzu to huma ematikweni mambe.

Ku hlengeleta xibalo kusuka eka tikhamphani leti xaxametiweke eka JSE, tikhamphani ta matikonyingi, na vanhu lava fumeke swinene sweswi swi lawuriwa hi ndlela leyi tirhaka kahle hi Yuniti ya yona ya Mabindzu Lamakulu, leyi nga simekiwa hi vuntshwa hi 2020.

Hikwalaho ka ncinco wa SARS ku vile na ku antswa ka ku landzelela milawu ya xibalo xa malinghena ya vanhu, na Xibalo ku ya hi Muholo.

SARS yi le ku yimiseni ka vapapalati va xibalo, vavuyeriwa va mali ya vugevenga na lava tikatseke eka migingiriko ya vukungundzwana. Swi tiyile leswaku 'mubarisi' i xin'wana xa switirho swa nkoka swa ku lwisana na vukungundzwana.

Eka swivimo lwesi mahanyelo ya munhu ya nga fambelaniki na leswi a swi tiviseke, SARS a vi ri eku endleni ka tioditi ta mahanyelo. Eka lembe leri hundzeke, SARS yi hetile tioditi ta mahanyelo leswi swi endleke leswaku ku hlengeletiwa R474 wa timiliyoni to yisa emahlweni.

Loko ha ha yisa emahlweni matshalatshala yo tiyisa vuswikoti bya mfumo na ku aka mihlangano hi vuntshwa leyi tsanisiweke hi ndlela ya xisisitematiki hi ku tekiwa ka vulawuri bya mfumo hi swiyenge swa le tlhelo, hina swo tala ku swi dyondza kusuka eka leswi SARS yi

nga swi fikelela hi xinkadyana xo koma swinene.

Loko mihlangano ya mfumo yi fambisiwa kahle na ku tirha kahle, loko yi kombisa ku tshembeka na vunene eka matirhelo ya yona, leswi swi hoxa xandla eka tilevhele leti tlakukaka ta ntshembo eka mfumo. Ntshembo wa mabindzu na wa vavekisi na wona wa tlakuka, wu hlohlotela vuvekisi lebyikulukumba na ku kula ka ikhonomi.

Vurhangeri na vatirhi va le ka SARS va fanele ku tlangeriwa eka matirhelo ya yona. Xinkhenso xi boheka ku ya eka mubari wa Afrika-Dzonga lowo tshembeka. Loko a ku nga ri ntirhisano wa vona, timalinhlengeleto leto hetelela a ti ta va ti nga kotekangi. Leswaku SARS yi kurisile tshaku ra xibalo hi 1.8 wa timiliyoni wa mitsariso yintshwa eka lembe leri hundzeke i mifikelelo ya kahle swinene yin'wana.

Hi nga kota ku aka Afrika-Dzonga hi vuntshwa ntsenaloko ho ya emahlweni hi fikelela mboheko lowu avelaniwaka, naswona loko ho tiyisa ntirho lowu nga eku yeni emahlweni sweswi ku tiyisisa leswaku swibalo leswi swi tirhisiwa hi vutlhari na hi ndlela leyi swi nga tlangisiwiki. 🛡